

opoziciji spram slobode: "Moć kao takva nije zapreka slobodi ili emancipaciji." (str. 285). Naposljetku, Kalanj razrađuje teoriju odnosa moći i znanja Michela Foucaulta. Prema Dominique Colas, moć ima pet svojstava: moć je kreativan odnos koji se nalazi u grupama i stvara otpor, ali upleteni akteri ne moraju dominaciju provoditi svjesno i namjerno. Prema Clémentu Lafrancu, moć je tjelesna, normalizirajuća, varirajuća, imanentna, vezana uz znanje i dvostruko uvjetovana. Kalanj sintetizira ove operacionalizacije, te tvrdi kako su presudne karakteristike moći kod Foucaulta desupstancijalizacija, dehijerarhizacija, raščaravanje centralnosti, deetatizacija, desubjektivizacija i diskurziviranje. Nakon toga, rasprava slijedi recepciju Foucaultovih ideja o biomoći i biopolitici kod autora kao što su Michael Hardt, Antonio Negri i Giorgio Agamben, prema kojima je biološka egzistencija osobe uvjetovana kolektivnim procesima i političko-ekonomskim odlukama: "Biopolitika je, dakle, strategijska koordinacija tih odnosa moći usmjerenih tako da ljudi kao živa bića proizvedu što više snage." (str. 302). Ovim djelom profesor Rade Kalanj ponovno se afirmirao kao vrstan erudit i u hrvatskoj sociologiji iznimno produktivan autor. Impozantno širok dijapazon korištenih teorija i obrađenih autora garantira čitateljstvu kvalitetan prikaz izabranih koncepata, a opsežno citiranje relevantnih mjesta ujedno predstavlja izravan uvid u originalne tekstove referentnih autora. No, premda spomenuti stil izlaganja jednom dijelu čitatelja i čitateljica može biti privlačan, drugom dijelu može predstavljati prepreku. Sociološki diskurs ne bi trebao prezati od riječi 'Ja' iz vrlo jednostavnog razloga; rečenične konstrukcije s prvim

licem jednine omogućuju jasno razlikovanje vlastitih stavova i originalnih doprinosa od popratnog referiranja i 'usidranja' argumentacije kroz teorije drugih autora i autorica. Autor Kalanjevog kalibra može sebi dozvoliti takvu dozu proznog egoizma, bez imalo rezervacija, i to je određena mana ove inače iznimno kvalitetne knjige. Širina pristupa zahvaća ne samo povijesne korijene teorija, nego i recentna istraživanja koja su lako dovediva u vezu s aktualnim društvenim procesima i suvremenom društvenom zbiljom. Ako se precizno izaberu, određeni dijelovi vrlo lako mogu poslužiti kao korisna literatura u sveučilišnoj nastavi, a njezin puni potencijal doći će do izražaja na diplomskom ili poslijediplomskom studiju. Na kraju valja reći da prikaz nije forma u kojoj bi se mogle sumirati sve dimenzije knjige *Ideologija, utopija, moć*; ovdje su apostrofirana određena mjesta, ali njezino bogatstvo svatko će morati otkriti ponaosob.

Matko Sorić

Carlo Corazza i Alfred Višković:
SVJETLO ILI MRAK
Koncept čovjek – energija. Pogled iz
Bruxellesa

Lider press d.d., Institut za međunarodne odnose (IMO), Zagreb, 2010., 190 str.

U Uvodu (A. Višković) razmatra se posebno problem kriterija i mjerila društvenog i ekonomskog razvoja. Dosad je naglasak bio na konceptu proizvodnje koji polazi od bruto domaćeg proizvoda (BDP), umjesto blagostanja. Bilo je pokušaja da se koncept BDP-a proširi na područje kvalitete života (pod vodstvom Alana Krue-

gera) i poslije toga uvodeći mjerenje održivosti (Geoffrey Heal) izvorni koncept dodatnim kriterijima poboljšava. Autor se zalaže za jedinstveni indikator koji bi sadržavao šest dimenzija kao osnovu za blagostanje pojedinca (psihofizičko stanje, poznavanje i sposobnost razumijevanja svijeta u kojem živimo, posao, materijalno blagostanje, okoliš, međuljudski odnosi i sudjelovanje u društvenom životu) u dvije transverzalne dimenzije (pravednost kao ravnoteža unutargeneracijskih odnosa i održivost – ravnoteža međugeneracijskih odnosa). Ovakav pristup kao pravedno i održivo blagostanje zastupa OECD (str. 10 i 11). Zanimljiv je indikator indeks održivosti koji ukazuje na stupanj onečišćenja okoliša i druge štetne učinke, služi u EU za procjenu rezultata zaštite okoliša, a obuhvaća: klimatske promjene i uporabu energije, prirodu i bioraznolikost, onečišćenje zraka i utjecaj na zdravlje, uporabu vode i zagađenost te stvaranje otpada i uporabu resursa (str. 12). Predviđaju se i financijske inovacije, kao individualne kreditne kartice za potrošnju ugljičnog dioksida. Pogled iz Bruxellesa čini novu energetska i klimatska politiku koji traži cjeloviti razvoj (str. 14 i 15).

U poglavlju „*Usvajanje svijesti o potrebi uvođenja promjena*“ (C. Corazza) naglašava se pomak interesa prema tzv. *zelenoj tehnologiji*, a koja bi dovela do otvaranja novih radnih mjesta. Polazi se od usvojene svijesti o rizicima ovisnosti o fosilnim gorivima i smanjenju potrošnje energije. Što znači energetska ovisnost, najbolje ilustriraju podaci o cijeni nafte, primjerice, od 2007. do polovine 2008. cijena nafte po barelu dostigla je 150 američkih dolara, da bi u drugoj polovini 2008. godine pala na 40 dolara (str. 21). No, još veći problem

postaju klimatske promjene, jer od 1850. globalni porast temperature bio je 0,76 °C, a do 2100. predviđanje je od 1,8 °C do 4 °C u odnosu na 1990. (str. 21 i 22). Nestalo bi 20-30% biljnih i životinjskih vrsta. Do 2050. povećanje razine mora ugrozilo bi deltu Nila, Gangesa/Brahmaputre i Mekonga te izazvalo ekološke migracije više milijuna ljudi. Raste i svijest stanovništva, jer prema istraživanju javnog mnijenja iz 2008. godine, 62% Europljana klimatske promjene smatraju najvažnijim pitanjem poslije siromaštva i gladi (str. 22). U *Zelenoj knjizi* iz 2007. i *Bijeloj knjizi* iz 2009. Europska komisija predlagala je pripreme za prilagodbe klimatskim promjenama. Traži se cjelovit pristup, posebno u *Lisabonskom ugovoru* iz 2007. godine, i to od zajamčenog funkcioniranja tržišta energije, sigurnosti opskrbe, veće učinkovitosti korištenja energije, spajanja elektroenergetskih mreža, pa do interesa zaštite okoliša i potrošača (str. 25). Europa bi do 2020. godine morala za 20% smanjiti emisije stakleničkih plinova, a *Paket klima – energija* uključuje i 20% smanjenja emisija plina, tj. ambicioznije od 8% smanjenja prema *Kyotu*. A prema predviđanjima *Barrosove* Europske komisije udio biogoriva bi trebao biti 10%, a obnovljivih izvora energije 20% (str. 29-31).

U poglavlju „*Čovjek i energija: živjeti energetski učinkovito*“ (C. Corazza) razmatra se odnos europske politike prema obnovljivim izvorima energije i „*zelenih tehnologija*“ kao ekološki kompatibilnih tehnologija u kontekstu „*zelene revolucije*“. U zemljama EU godinama se promiču politike i sustavi racionalizacije u potrošnji energije. Za razdoblje 2007-2012. načinjen je *Akcij-ski plan* te procjena stanja i promjena do kraja 2009. godine za pojedine sektore u

EU. Procjene potencijalnih ušteda energije su sljedeće: stanogradnja 27%, zgrade za obavljanje trgovačkih djelatnosti 30%, pre-rađivačka industrija 25% i prijevoz 26%. U Zelenoj knjizi ističe se prijelaz proizvodnje električne energije s klasičnog na sustav kogeneracije (kombinacija proizvodnje električne i toplinske energije), na osnovi Direktive 2004/8/EC čime bi uštede u EU mogle iznositi oko 4% ukupne bruto potrošnje energije, a smanjenje emisija CO₂ za 127 milijuna tona u 2010. i za 258 mil. t u 2020. godini (str. 37). Vrlo su zanimljivi projekti Desertec o iskorištavanju solarne energije Srednjeg istoka i sjeverne Afrike i prijenosa u Europu i Solarni sredoziemni plan u sklopu Unije za Mediteran. Od proizvodnje energije fotonaponskim ćelijama s troškovima oko 5 eura po watu znatno je jeftinija proizvodnja u vjetroelektranama s oko 1,5 eura po watu (str. 44). Kao tehnologije budućnosti uzimaju se biomase (primjerice, za proizvodnju plina, biorafinerije), primjena geotermalne energije iz toplih stijena i energija oceana (plima i oseka, morske struje, valovi, razlike u temperaturama i sadržaju soli). Dosadašnje nepovoljno stanje u udjelu obnovljivih izvora energije u ukupnoj proizvodnji energije EU nastoji se prevladati uvođenjem u primjenu Direktive 2009/28/EC. Tako bi sa stanja udjela u 2007. na obvezni udio do 2020. godine pojedine zemlje ostvarile značajne promjene. Primjerice, Malta od početnih 0% na 10%, a najviše Švedska sa 30,9% na 49% (str. 51).

U poglavlju „*Klimatske promjene: rješenje inspirirano teoremom društveni trošak – izbor tehnologija*“ (C. Corazza) posebna se pažnja posvećuje Protokolu iz Kyota i ekonomskoj teoriji i politici koja se bavi instrumentima i mehanizmima za posti-

zanje poželjnih ciljeva u zaštiti okoliša te potrebom dolaska postkyotovskog doba. No, obveze su započele tek kada je od strane predstavnika 196 zemalja UNFCCC-a potpisan u prosincu 1997. Protokol iz Kyota. Sukladno Protokolu obvezalo se u zajedničkom djelovanju na uzročnike povećanja temperature na planetu u odnosu na 1990., propisujući obveze za pojedine zemlje tako da se u odnosu na 1990. baznu godinu smanjuju količine stakleničkih plinova. Dosad je ratificiran od strane 184 država. Moćne države svijeta, uključujući i među njima one koje su ga ratificirale (SAD, Rusija, Kina, Indija, Brazil, Australija) pokazale su velike otpore u njegovoj provedbi. Samo je Kina emitent šest milijardi tona CO₂ u godini i uz godišnju stopu rasta od 10% (str. 65 i 66). Zajednička provedba odvija se na osnovi odgovarajućih kredita u smanjenju jediničnih emisija za projekte tvrtki u industrijaliziranim (razvijenim) zemljama. Međunarodnu trgovinu emisijama predstavlja način trgovine da zemlje koje su ispod granica vrijednosti/količina emisija, mogu ustupiti na tržištu razliku do dopuštenih razina zemljama koje su je prekoračile i dati prava na određenu kvotu emisije i time ostvariti zaradu. Za zemlje EU postoji posebna ETS Direktiva 2003/87/EC kao regionalni sustav trgovanja emisijama. U 2009. godini usvojen je paket od tri direktive i jedne odluke (direktive o revizijama stakleničkih plinova u EU, o povećanju obnovljivih izvora u sklopu energetskog miksa, o pravnom okviru tehnologija za skladištenje CO₂ i odluka o obvezama i opterećivanju emisija sektora). Zbog nepoštivanja obveza iz Kyota, emisije u razvijenim zemljama do 2020. treba smanjiti od 25 do 40%, do 2050. za 80 do

95% u odnosu na 1990. godinu (str. 81). Poglavlje „Promjena života bez glasa javnosti zove se integracija europskoga energetskeg tržišta“ (C. Corazza) bavi se pitanjima odnosa monopola i liberalizacije tržišta usluga, tzv. energetske politike i konkurentnošću na otvorenim energetskeg tržištima EU i na kraju slijedi osvrt na Europsku povelju o pravima potrošača energije. Prvi pokušaji za ograničavanje nacionalnih monopola počeli su 1995. godine djelovanjem Santerove komisije. Značajniji uspjesi postignuti su u liberalizaciji europskog zračnog prometa i telekomunikacija. Tada se javljaju i pravne osnove za liberalizaciju elektroenergetskog tržišta, ali se procesi sporo razvijaju. Osnovne odrednice pristupa uvedene su Direktivom 96/92/EC o električnoj energiji. U 1996. godini uveden je prvi liberalizacijski paket za elektroenergetsko tržište i 1998. za plin. Drugi liberalizacijski paket odnosi se na Direktivu 54/2003/EC o unutarnjem elektroenergetskom tržištu i Direktivu 55/2003/EC o unutarnjem tržištu plina. Treći energetskeg paket iz 2009. godine treba osigurati nediskriminirajući pristup mrežama svim korisnicima i odvajanje od proizvodnje energije, jačanje uloga energetskeg regulatora na nacionalnoj i razini EU, poboljšanje suradnje među operatorima prijenosnih mreža, smanjenje mogućnosti neloyalne konkurencije i veće transparentnosti poslovanja, stimuliranje ulaganja u elektrane i plinsku infrastrukturu, pojednostavljenje prekogranične suradnje u razmjeni energije osnivanjem Agencije za suradnju energetskeg regulatora i jačanje solidarnosti među zemljama članicama u slučaju ugrožavanja sigurnosti opskrbe (str. 90-103). U 1999. godini osnovana je

organizacija za europsku suradnju u cilju stvaranja unutarnjeg elektroenergetskog tržišta ETSO (European Transmission System Operators), okupljanjem regionalnih organizacija bez obzira na članstvo u EU koji koordinira suradnju operatora iz europskih država.

U poglavlju „Mentalnim skokom građana potrošača i, prije svega, njihovih vlada u budućnost“ (C. Corazza) izlažu se pristup novog modela upravljanja gospodarstvom (zelena revolucija), problemi europskog energetskeg suvereniteta i potreba za globalnim upravljanjem klimom. U slučaju kašnjenja u rješavanju klimatskih promjena, njihova cijena bi mogla doći i do 20% BDP-a. Za ekološke probleme traži se i doprinos zelenih investicija, ali i svijesti građana (Europljana) da taj pristup valja sve više prakticirati. Prema istraživanju Eurobaromera (2009.) 67% ispitanika (5%-tnih poena više od 2008.) globalno zatopljenje smatra ozbiljnim problemom, i to na trećem mjestu važnosti, nakon gladi i nove ekonomske krize (str. 114). Izvan EU, osim Indije koja je usporila trendove prema obnovljivim izvorima, postoje ohrabrujuća kretanja u tom pogledu, a u izdvajanje dotičnih sredstava u EU, Japanu, Kini, Južnoj Koreji i SAD (str. 115). Zelena revolucija u Europskoj uniji gradi svoje prednosti time što europske standarde nameće i ostalima u svijetu, bilo da je riječ o udaljenim zemljama koje žele prodor na tržišta. U svijetu su investicije u zelene tehnologije u 2008. godini iznosile 155 milijardi dolara, što je više nego u naftu i plin (str. 115). U tom pogledu sve su važnije inovacije, a pojedine zemlje s velikim tržištem uvoznici su patenata i know howa. Predsjednik Europske komisije Barroso istakao u 2008. godini da u si-

tuaciji kada se u godini dana 54% energije koja se koristi u EU uvozi, energetska ovisnost mora se rješavati većim ulaganjima i diversifikacijom proizvodnje (str. 121). U EU bit će važni učinci u proizvodnji na osnovi Direktive 2009/28/EC o obnovljivim izvorima energije. Pravodobnim ulaganjima do 2020. godine može se proizvesti dvije trećine „čiste“ energije“, ali sada je to 44% (str. 131). Gospodarski razvijene zemlje čine dijelom prepreke u ispunjavanju obveza i ciljeva protiv globalnog zatopljenja iz Protokola u Kyotu.

U poglavlju „*Politički, tehnički i ekonomski eksperiment Energetske zajednice Jugoistočne Europe*“ (A. Višković) izlaže se pristup postupne liberalizacije tržišta električne energije, restrukturiranje energetske poduzeća i razdvajanja procesa proizvodnje od distribucije usluga. Traže se i usklađivanja tarifa do razine da omogućuju pokrivanje troškova. Potpisnici sporazuma u državama Jugoistočne Europe obvezuju se pritom na poštivanje ekoloških propisa Europske Unije, a uz to da zemlje teže pristupanju sporazuma iz Kyota. Energetski se sektor u svakoj od tih država sreće sa specifičnim energetske problemima, a koje čine: način i stupanj izvršene privatizacije, disciplina plaćanja računa, liberalizacija cijena električne energije, učinkovitost proizvodnih i distributivnih kapaciteta, otvorenost tržišta, dostatnost proizvodnje za domaće potrebe i provedba reformi i ekonomskih poticaja. Rješenja su u „evoluciji reforme do boljitka“, što je zemlja manja potrebije je jedinstveno regionalno tržište i institucionalna spremnost za reforme (str. 157 i 158).

U poglavlju „*Umjesto zaključka: (ne)ostvarenje obećanja*“ (A. Višković) ukazuje se na odnos čovjeka i tehnologije i potrebu kul-

turalne paradigme koja dovodi da ostvarenja zelene revolucije. Potrebna je nova energetske-klimatska politika zasnovana na održivosti, konkurentnosti i sigurnosti opskrbe, a posebno je važan Treći paket mjera za razvoj unutarnjeg tržišta iz rujna 2009. koji inzistira na konkurenciji, diversifikaciji i energetske sigurnosti. Daljnji razvoj mora se zasnivati na strategijama za razdoblje 2030-2050. godine polazeći od cilja potpunog eliminiranja CO₂ u proizvodnji električne energije i kraja ovisnosti o nafti u prijevozu i graditeljstvu. Radi izbjegavanja ekološke katastrofe štetne emisije do 2050. godine moralo bi se smanjiti za 80%. Kako ni u Kopenhagenu na konferenciji o okolišu 2009. godine nije postignut sporazum, preostaje novi Kyoto kao Postkyoto. Potrebno je platiti realnu cijenu za zelene investicije, a tržišta bi trebala prelaziti na proizvodnju s manjim emisijama.

U prilogu „*Ključni pojmovi*“ sadržani su opis i objašnjenja pojmova vezanih za EU, pojmova vezanih za UNFCCC i Protokol iz Kyota (Okvirna konvencija UN o klimatskim promjenama ili United Nations Framework Convention on Climate Change). Na kraju slijedi Literatura kao popis korištenih članaka, knjiga i studija te Službeni dokumenti EU kao popis dokumenta Europske komisije, Europskog parlamenta, zaključci Europskog vijeća, primarni i sekundarni izvori prava, ostali izvori EU i važne Web-stranice.

Zlatko Hinš